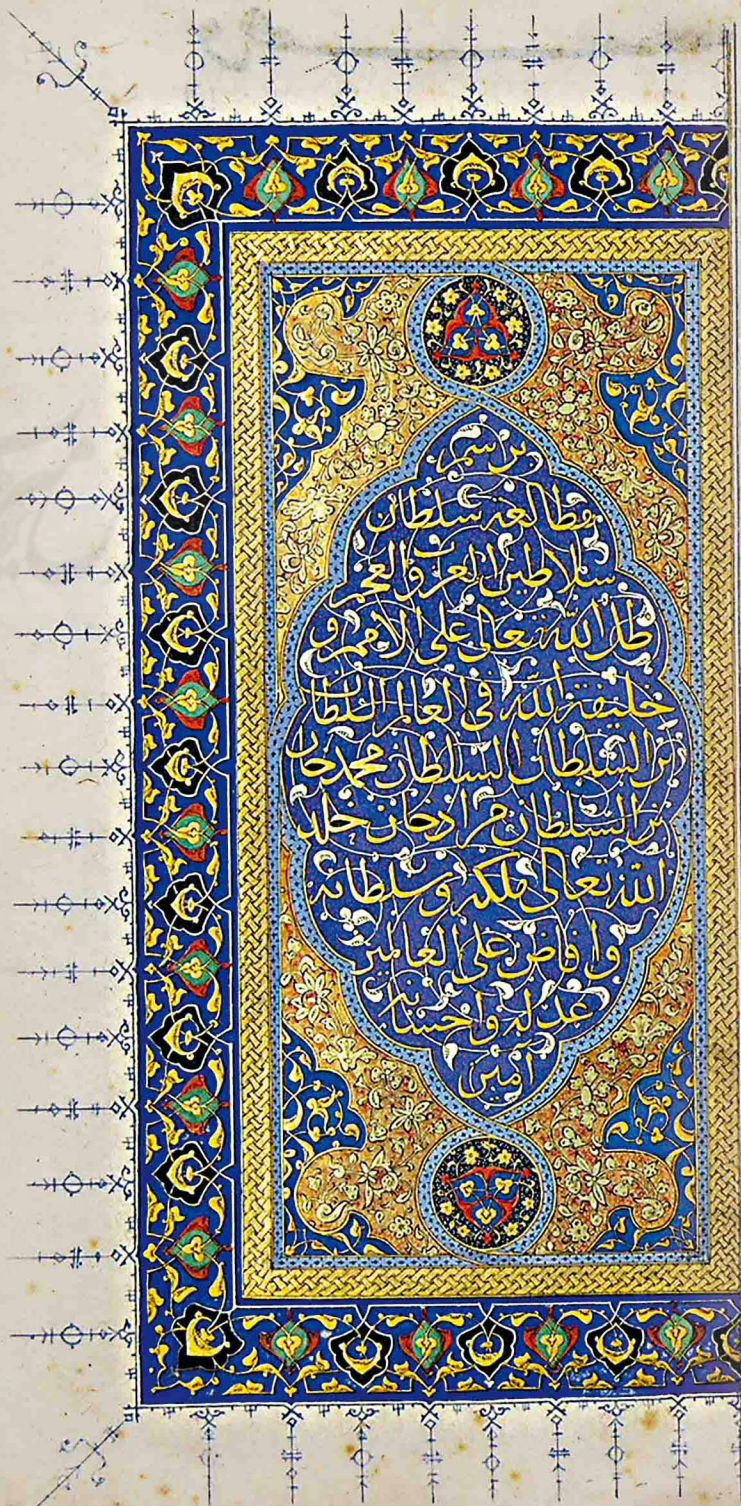

گزارش میراث

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱ [انتشار: زمستان ۱۴۰۳]

- جلال متینی و خدمات او به میراث مکتوب فارسی ● تخبیر الکلام، اثری نویافته از سیف‌الدین اسفرنگی در سبب نزول بعضی از آیات قرآن / بهروز ایمانی
- یادمانی از دوره سلجوقی در حلب / احمد عاصبار ● برخی واژه‌ها و اصطلاحات مغولی در الوصایلی الی الریاسیل / علی صفوی آق‌قله ● به نیروی بازوی کیخسروی: درباره نام گرجی الهوردی خان / محمدصادق میرزا ابوالقاسمی ● برای محافظت و از روی مهرورزی: اعمال عاطفی در نقاشی‌های نسخه‌های خطی ترکی - ایرانی دوران مدرن متقدم / کریم‌ستین گروبر، ترجمه: نسترن بجایی ● سه یادداشت ریشه‌شناسی: بشکول، بزکول، بشول، بشول، بزکول، بشکولین؛ دیزه؛ بلج / حسن رضایی باغ‌بیدی، ترجمه: میلاد بیگلر ● شواهدی بر درستی ترجمه بنداری از «ماده سهر» به «ناقه بنت ثلاثین» / حسین شهرابی ● درباره مفردات و رباعیات حسینعلی میرزا فرمان‌فرما / علیرضا خزایی ● درآمدی بر محصلات فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی در لهستان؛ گدرا به نسخ خطی بهار دانش در ورشو و طوطی‌نامه در ورسلاو / ستاسواف آدام یاشکونسکی ● اشعار نویافته خالص استرآبادی / سید هادی میرزایی ● درنگی بر تصحیح احسن القصص؛ سنجش متن تصحیح‌شده احسن القصص با نسخه اساس (محفوظ در کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه) / سید رضا موسوی هفتادر ● نقد و بررسی تفاوت ضبط‌های زرین‌قنانه با دست‌نویسی نویافته / صادق ارشی ● ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۵) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ● زندگی و آثار فریدون بیگ / نصرالله صالحی

فهرست

سرتن

جلال متینی و خدمات او به میراث مکتوب فارسی..... ۳-۴

بسمه

- تخیر الکلام، اثری نویافته از سیف‌الدین اسفرنگی در سبب نزول بعضی از سوره و آیات قرآن /
بهروز ایمانی ۵-۹
- یادمانی از دوره سلجوقی در حلب / احمد خاچه‌پار ۱۰-۱۲
- برخی واژه‌ها و اصطلاحات مغولی در الواسیل الی الرسایل / علی صفری آوقلعه ۱۳-۱۹
- به نیروی بازوی کیخسروی: درباره نام گرجی اللوردی خان / محمّدصادق میرزا ابوالقاسمی ۲۰-۲۲
- برای محافظت و از روی مهرورزی: اعمال عاطفی در نقاشی‌های نسخه‌های خطی ترکی - ایرانی دوران
مدرن / مقدم / کریستین گرویر: ترجمه: سرتن نجانی ۲۳-۵۰
- سه یادداشت ریشه‌شناختی: بشکول، پزکول، بشول، پزگول، بشکولیدن؛ دیزه؛ بلوچ / حسن رضایی باغبیدی:
ترجمه: میلاد بیگلر ۵۱-۵۴
- شواهدی بر درستی ترجمه بنداری از «ماده سهر» به «ناقه بنت ثلاثین» / حسین شهرابی ۵۵-۶۳
- درباره مفردات و رباعیات حسینعلی میرزا فرمان‌فرما / علیرضا خزایی ۶۴-۶۹
- درآمدی بر معضلات فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی در لهستان: نگاهی گذرا به نسخ خطی بهار دانش
در ورشو و طوطی‌نامه در ورسلاو / ستانیسواف آدام باشکوفسکی ۷۰-۸۰
- اشعار نویافته خالص استرآبادی / سیده‌های میرآقایی ۸۱-۸۷

نقد و بررسی

- درنگی بر تصحیح احسن القصص؛ سنجش متن تصحیح‌شده احسن القصص با نسخه اساس (محفوظ در
کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه) / سیدرضا موسوی هفتاد ۸۸-۹۹
- نقد و بررسی تفاوت ضبط‌های زرین‌قبانامه با دست‌نویسی نویافته / صادق ارشی ۱۰۰-۱۱۳

پژوهش‌های باستان‌شناختی

- ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۵) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ۱۱۴-۱۱۷

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۸)

- زندگی و آثار فریدون بیک / نصرالله صالحی ۱۱۸-۱۲۲

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com

gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: دست‌نویسی مورخ ۸۷۰ق از تحریر
المجسطی، اثر نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن
الطوسی (۵۹۷-۶۷۲ق)، که به رسم خزانه سلطان محمد
فاتح (۸۴۸-۸۸۶ق) انتساخته شده و اکنون به شماره
۱۳۶۰ در مجموعه فیض‌الله افندی در کتابخانه ملت
(استانبول) نگهداری می‌شود.

راهنمای نویسندگان و خوانندگان

- آرای مندرج در نوشته‌ها لزوماً منطبق با نظر گزارش میراث نیست.
- گزارش میراث در پذیرش و ویرایش مقالات مختار است.
- نقل مطالب این نشریه با ذکر مأخذ مجاز است.
- مقالاتی که پذیرفته نشده‌اند، بازگردانده نمی‌شوند.
- نسخه ویراسته و نهایی مقالات، حتی المقدور با تأیید نویسندگان به چاپ خواهد رسید.

از نویسندگان می‌خواهیم به نکات زیر توجه فرمایند:

- مقالات ارسالی نباید پیش‌تر در نشریه‌ای منتشر، یا همزمان به نشریات دیگر تحویل شده باشد؛ در غیر این صورت، مجله از چاپ دیگر مقالات نویسنده معذور است.
- نوشته‌های خود را به صورت تایپ‌شده با نرم‌افزار Word و به نشانی gozaresh@mirasmaktoob.ir بفرستید.
- تصاویر، جدول‌ها و نمودارها جداگانه و با فرمت JPEG یا TIFF ارسال شوند.
- به همراه مقالات مترجم، رونوشت متن اصلی و اطلاعات کامل کتاب‌شناختی مقاله ترجمه‌شده فرستاده شود.
- در مقالات نقد و بررسی، لازم است تصویر روی جلد کتاب، نیز مشخصات کتاب‌شناختی آن درج شود؛ شامل موارد زیر:
 - نام مؤلف. عنوان کتاب. نام مصحح/ مترجم. محل چاپ: ناشر، سال چاپ.
 - ارجاعات به صورت زیر تنظیم شود:
 - نام خانوادگی، تاریخ انتشار: [جلد/ شماره صفحه (مثلاً: افشار، ۱۳۸۹: ۲۱۲)].
 - تبصره: اگر ارجاع بعدی به اثری دیگر از همان نویسنده باشد، به جای نام خانوادگی: همو؛ اگر ارجاع بعدی به همان کتاب باشد، به جای نام خانوادگی و تاریخ نشر: همان؛ اگر ارجاع بعدی عین ارجاع قبلی باشد: همانجا.
 - کتابنامه در پایان مقاله به ترتیب الفبایی، بر اساس نام خانوادگی یا نام شهر مؤلفان، بدین شیوه تنظیم شود:
 - کتاب: نام خانوادگی/ نام شهر، نام (تاریخ انتشار). عنوان کتاب. [نام مترجم، مصحح و...]. [شماره ویراست]. محل نشر: ناشر. (مثلاً: آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۷). چالش میان فارسی و عربی. ویراست دوم. تهران: نشر نی).
 - مقاله در مجله: نام خانوادگی، نام (تاریخ انتشار). «عنوان مقاله». [نام مترجم]. نام نشریه، دوره یا سال، شماره: شماره صفحات. (مثلاً: صادقی، علی اشرف (۱۳۶۸). «یک قاعده آوایی». مجله زبانشناسی، سال ششم، ش ۲: ۶۲-۷۴).
 - مقاله در دانشنامه، مجموعه مقالات و...: نام خانوادگی، نام (تاریخ انتشار). «عنوان مقاله». [نام مترجم]. در: نام دانشنامه/ مجموعه مقالات. زیر نظر/ به کوشش. محل نشر: ناشر. شماره صفحات. (مثلاً: خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۱). «اهمیت و خطر مأخذ جنبی در تصحیح شاهنامه». در: سخن‌های دیرینه. به کوشش علی دهباشی. تهران: افکار. ص ۲۸۵-۳۱۲).
 - دستنویس: نام شهر، نام. عنوان کتاب. شماره دستنویس و کتابخانه. تاریخ کتابت. نام کاتب. (مثلاً: نیشابوری، معین‌الدین محمد بن محمود. بصائر یمنی. دستنویس ش ۳۵۸۴ کتابخانه ملی تبریز. مورخ پنجشنبه ۴ جمادی الاول ۶۸۰ق. به خط ابی‌الخیر محمد بن ابی‌بکر خراسانی تفتازانی.)

اصغر خلق الله محمد بن محمد بن ابراهیم المقیم بکوشک
رجاباد من المروذشت السرقی» در ۲۱۳ گ ۱۹ س، از آغاز
کتاب سی و دو صفحه ناقص و نخستین برگ الحاقی و
متعلق باین کتاب نیست. (دانش پژوه، ۱۳۴۸: ۵)

میکروفیلم مورداشاره دانش پژوه تصویری است که مجتبی
مینوی در اردیبهشت ۱۳۳۵ برای کتابخانه مرکزی و مرکز
اسناد دانشگاه تهران تهیه کرده است.

نویدی در مقدمه مفصل خود، علاوه بر این دستنویس
چندین دستنویس و ترجمه دیگر از این متن را نیز معرفی
کرده است که برای رعایت اختصار از نقل آن خودداری
می‌کنیم (رک. نویدی، ۱۳۹۹: پنجاه و دو - شصت و نه).

۳. بررسی متن

برای سنجش میزان دقت نویدی در تصحیح این متن،
ابتدا شرحی از روش تصحیح او می‌آوریم:

متن کهن احسن القصص براساس تنها دست‌نویس
تاکنون یافته شده تصحیح شده است. دست‌نویس ایندیا آفیس
نیز که تحریر جدیدتر این ترجمه است، با دست‌نویس
اصلی مطابقت و تنها در موارد ضروری اختلاف آن با
دست‌نویس اصلی ذکر شده است. (همان: صدوسی)

این تصحیح پیش از این هم مورد نقد قرار گرفته و فرزاد
ضیایی حبیب‌آبادی در مقاله‌ای نسبتاً مفصل به ذکر برخی
نکات درباره آن پرداخته (نک. ضیایی حبیب‌آبادی، ۱۴۰۰)، اما
ظاهراً به علت دسترس نداشتن به نسخه (همان: ۲۷۵) نقد
خود را بر اساس متن تصحیح شده استوار کرده است. با
دسترسی به تصویر نسخه اساس می‌توان کار تصحیح را
دقیق‌تر سنجید. در ادامه با مقابله متن تصحیح شده و نسخه
اساس از چندین وجه، میزان پای‌بندی مصحح به اساس خود
را می‌سنجیم. طبعاً این بررسی به معنی نفی زحمات مصحح
در تصحیح این متن نیست.

۳.۱. تفاوت متن نقل شده با متن نسخه

نویدی در مواردی متن نسخه را با کم‌دقتی جابه‌جا یا
کم‌وزیاد آورده است. از این موارد نمونه‌هایی را نقل
می‌کنیم و چند مثال را با آوردن بریده‌هایی از نسخه
توضیح می‌دهیم:

درنگی بر تصحیح احسن القصص سنجش متن تصحیح شده احسن القصص با نسخه اساس

(محفوظ در کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه)

سید رضا موسوی هفتادار

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تهران
srmh.chashmara@gmail.com

۱. مقدمه

احسن القصص «عنوان کتابی است با موضوع داستان
حضرت یوسف (ع) و در واقع نوعی تفسیر به مذاق عارفانه
از این سوره قرآن است» (نویدی، ۱۳۹۹: بیست و یک). نویدی
این متن متعلق به نیمه دوم قرن پنجم یا اوایل قرن ششم
هجری را با سنجش چند نسخه گوناگون تصحیح نموده و
انتشارات بنیاد موقوفات محمود افشار با همکاری نشر
سخن آن را در سال ۱۳۹۹ به چاپ رسانده است. این
کتاب در سال ۱۴۰۰ سی و نهمین جایزه کتاب سال
جمهوری اسلامی ایران را در حوزه «متون قدیم» از گروه
ادبیات از آن خود کرد.

۲. نسخه اساس

نویدی متن احسن القصص را براساس دستنویس شماره
۱۹ کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه تصحیح کرده است.
دانش پژوه درباره این نسخه چنین می‌گوید:

قصه یوسف است تألیف حدود ۴۷۰. ف ۵۰۵،
چلبی عبدالله ش ۱۹ نسخ عبداللطیف بن احمد در ۶۵۶ و
۲۲ رجب ۶۶۷، در آخر آمده: «تمت الكتاب احسن
القصص فی یوم الجمعة وقت الضحی الثامن جمادی
الثانیه لسنه ست وخمسين وستمائیه صاحبه و مالکة و کاتبه

متن کتاب	متن نسخه
سخن مگوید که دیوار بشنود. مقصود آن است (ص ۲۳)	سخن مگوید که دیوار بشنود و مقصود انست (پ)
قعر دوزخ سه کس را است: مشرک را (ص ۲۹)	قعر دوزخ سه کس را است: مشرک را (پ ۵)
چه تاکنون از حضرت دور بودم (ص ۳۱)	چه تا اکنون از حضرت دور بودم (پ ۶)
و ایشان در یک‌دیگر می‌نگریستن (ص ۳۴)	و ایشان در یک‌دیگر می‌نگریستن (پ ۹)
إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ (ص ۳۶)	ان الذين سبقت لهم من الحسنی (پ ۱۰)
که اگر او را به‌برید (ص ۳۷)	که اگر او به‌برید (پ ۱۱)
وَاحْسَدُ كُلِّ أَرْضٍ قَدْ تَطَّاهَا / فَلَيْتَكَ لَا تَطَّاهَا إِلَّا جَفُونِي (ص ۳۹)	و احسد كل ارض قد تطاها / فليتك لا تطا الا جفوني (پ ۱۳)
و از بهر او زاد بساخت از نان خواری و گوشت مرغ بریان (ص ۴۴)	و از بهر او زاد بساخت از نان خواری و گوشت مرغ بریان (پ ۱۶)
يَزِدَادُ حُبَّكَ كَمَا عَدَلُونِي (ص ۴۷)	يزداد حبك كما عدلوني (پ ۱۸)
پایش را آبله شد و فرونشست (ص ۴۸)	بایش را ابله شد و فرونشست (پ ۱۹)
بازوی وی بگرفتند و بدوش وی را همی بردند (ص ۴۸)	بازوی وی بگرفتند و بدو تن وی را همی بردند (پ ۱۹)
و دستهایش باز بستند (ص ۵۰)	و دستهایش باز بس بستند (پ ۲۱)
تا روی چون ماه یوسف بخاک فروشد (ص ۵۰)	تا روی چو ماه یوسف بخاک فروشد (پ ۲۱)
که هرگز پدر را ازین قصه آگاه نکنم (ص ۵۳)	که من هرگز پدر را ازین قصه آگاه نکنم (پ ۲۳)
و رسن در میان وی بستند (ص ۵۴)	و رسن در میان وی بستند (پ ۲۴)
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَنْتَ سُبْحَانَكَ (ص ۵۵)	لا اله الا انت سبحانك (پ ۲۴)
خدای تعالی ترا در بهشت درجه‌ها [ء] عالی بنا کند (ص ۵۷)	خداوند تعالی ترا در بهشت درجه‌ها عالی بنا کند (پ ۲۶)
نام وی «هودا» از هزار و دویست سال باز (ص ۶۰)	نام وی هودا از هزار و دویست سال باز (پ ۲۸)
بشفاعت من عذاب گور از ایشان برداشت (ص ۶۵)	بشفاعت من عذاب گور از ایشان برداشت (پ ۳۲)
هر که خدای وی را جمال و مال و سلطانیه دهد (ص ۶۶)	هر که خدای وی را جمال و مال و سلطانیه دهد (پ ۳۲)
وَ جَاءُوا آبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ (ص ۶۶)	و جاؤا عشاء يبكون (پ ۳۳)
ما حال من کان له واحد (ص ۷۲)	ما حال من كان له وحدة (پ ۳۶)
چنانش باید دانست که دزد در راه است (ص ۷۲)	چنانش باید دانست کی دزد در راه است (پ ۳۶)
پس نزدیک رسول - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - آمد (ص ۷۶)	پس بنزدیک رسول صلی الله علیه و سلم آمد (پ ۳۹)

متن نسخه	متن کتاب
و فی دم نَفْسِهِ گفتم هر که غمزی کند (پ۴۳)	وَفِي دَمِ نَفْسِهِ. هر که غمزی کند (ص۸۲)
بر بنده سوال است بر مولی نوال است (پ۴۶)	بر بنده سؤال است و بر مولی نوال است (ص۸۶)
چون یوسف در دلو نشست عنقود برکشید (۴۸-۴۸پ)	و چون یوسف در دلو نشست عنقود برکشید (ص۸۸)
گفت و بشر عباد الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ القول (۴۹ر)	گفت: فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمْعُونَ الْقَوْلَ (ص۸۹)
گفت قَالَ یا بشری هذا غلام (پ۴۹)	گفت: قَالَتْ: يَا بَشْرِي هَذَا غَلَامٌ (ص۸۹)
و بشر المؤمنین بَانَ لَهُمْ فَضلاً كبيراً (پ۴۹)	و بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنْ اللَّهِ فَضْلاً كَبِيراً (ص۸۹)
و اکنون دعوی کنند کی (پ۴۹)	و اکنون دعوی کنید کی [بضاعت] است (ص۸۹)
پس مالک او را پنهان کردند در زیر قماشها (پ۴۹)	پس مالک او را پنهان کرد در زیر قماشها (ص۸۹)
قل یا عباد الذين اسرفوا على انفسهم (۵۱ر)	قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَىٰ اَنْفُسِهِمْ (ص۹۲)
باری برادرم یوسف را بها بیشتر بود (۵۳ر)	باری! برادر من، یوسف را بها بیشتر بود (ص۹۴)
این غلام بنزدیک خدای تعالی منزلتی دارد (پ۵۹)	این غلام بنزدیک خدای منزلتی دارد (ص۱۰۳)
پس یوسف علیه السلام بکناره خلیج آمد (پ۶۱)	پس یوسف - عَلَيْهِ السَّلَامُ - بکنار خلیج آمد (ص۱۰۶)
چو مردم این ندا شنیدند (پ۶۹)	چون مردم این ندا شنیدند (ص۱۱۶)
و پنجاه سال در طلب من براه شام می کردی (۷۴ر)	و پنجاه سال در طلب من راه شام می کردی (ص۱۲۳)
وا حسرتاه علی ما فرطنا فی جنب الله (۷۴پ)	يَا حَسْرَتًا عَلٰی مَا فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ (ص۱۲۳)
آن عز می دید لیکن ذل بندگیش دشخوار می آمد (پ۷۶)	آن عز می دیدند لیکن ذل بندگیش دشخوار می آمد (ص۱۲۶)
چون چشم فراز کردی دل عالمیان ببردی (پ۸۱)	چون چشم فراز کردی دل آدمیان ببردی (ص۱۳۳)
چون بنده از دنیا و عقبی مولی اختیار کند (پ۸۳)	چون بنده از دنیا و عقبی مولی را اختیار کند (ص۱۳۶)
پس چو بنگری، همه فریشتگان و جانوران عالم... (۸۴ر)	پس چون بنگری، همه فریشتگان و جانوران عالم... (ص۱۳۶)
حَكَمَ اللَّهُ بَيْنِي وَ بَيْنَ اِخْوَتِي (۹۴ر)	حَكَمَ اللَّهُ بَيْنِي وَ بَيْنَ اِخْوَتِي (ص۱۵۰)
ظاهر و باطن اشارت و عبارت (۹۶ر)	ظاهر و باطن و اشارت و عبارت (ص۱۵۲)
و بعضی گویند سی دو سال باشند (پ۹۶)	و بعضی گویند سی دو سال باشد (ص۱۵۴)
مردم را نقصان درنیاید مگر بعد از سی دو سال (۹۷ر)	مردم را نقصان درنیابد مگر بعد از سی دو سال (ص۱۵۴)
معصیت عاصی ما توبه هم پای دار نبود (۹۸ر)	معصیت عاصی هم با توبه پای دار نبود (ص۱۵۶)
و بدست دیگر طیب و وصیفتی دیگر بیک دست (پ۹۸)	و بدست دیگر طیب و وصیفتی بیک دست (ص۱۵۶)

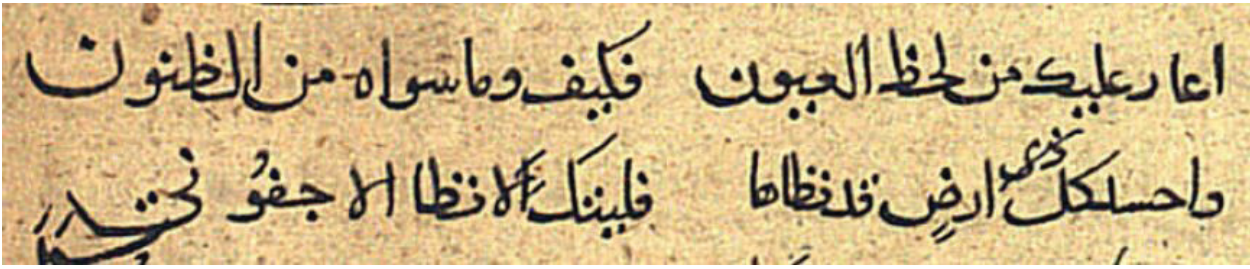
متن نسخه	متن کتاب
تا هر گه که در باز کردی از آن طیب بر وی نثار آمدی (۹۹ر)	تا هر که در باز کردی از آن طیب بر وی نثار آمدی (ص ۱۵۷)
اگر بدین خانه نماید فریفته شوم (۱۰۱ر)	اگر بدین خانه فریفته شوم (ص ۱۵۹)
تا این آتش عشق که در دل من افروخته‌ای بمیرد (۱۰۱ر)	تا این عشق که در دل من افروخته‌ای بمیرد (ص ۱۵۹)
نیکویی من بنیکویی تو نزدیک است و جمال من بجمال تو مانند است (۱۰۴ر)	نیکویی من بنیکویی تو نزدیک است. جمال من بجمال تو مانند است (ص ۱۶۳)
چنین ثعبانها قرین او باشد (۱۰۹پ)	چنین ثعبانها قرین او باشند (ص ۱۷۱)
و نیز طاعت کسبتي است (۱۱۰پ)	و نیز طاعت کسبتي است (ص ۱۷۲)
هفتم زلزله قیامت عظیم خواند (۱۱۲ر)	هفتم زلزله قیامت عظیم خواند (ص ۱۷۴)
و در خبر است که رسول صلی الله علیه و سلم گفت (۱۱۴ر)	در خبر است که رسول - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - گفت (ص ۱۷۷)
و بعضی گفته‌اند جوانمرد آنست (۱۱۴پ)	و بعضی گفتند جوانمرد آنست (ص ۱۷۸)
از آن خانه بیرون آمدم و پرسیدم (۱۱۴پ)	از آن خانه بیرون آمد و پرسیدم (ص ۱۷۸)
از بهر وی بگردانید که او را قبله کعبه می‌بایست (۱۱۵ر)	از بهر وی بگردانید که او را کعبه می‌بایست (ص ۱۷۹)
ابرهیم اندام بلرزید و قتش خوش گشت (۱۱۵پ)	ابرهیم اندام بلرزید و قتش خوش گشت (ص ۱۸۰)
تا ترا [...] چندان بزندان ندارم که مرا بزندان عشق و بند دوستی خود داشته فایده ندارد (۱۱۷ر)	تا ترا [...] چندان بزندان ندارم که مرا بزندان عشق و بند دوستی خود داشته فایده‌ای ندارد (ص ۱۸۱-۱۸۲)
متک اینجا نان خواری است که در وی گوشت کوفته باشد (۱۱۸پ)	متک اینجا نان خواری است که در وی گوشت کوفته باشد (ص ۱۸۴)
از دزدان بانگ آمد آن کیست از شما (۱۲۳پ)	از دزدان بانگ آمد که آن کیست از شما (ص ۱۹۱)
خدای تعالی گفت و یسقون من رحيق مختوم (۱۳۵پ)	خدای تعالی گفت: يُسَقُونَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ (ص ۲۰۷)
آخر طعمش طعم مسک بود (۱۳۵پ)	آخر طعمش مسک بود (ص ۲۰۷)
چو مردم زندان بیرون شدند (۱۳۸ر)	چون مردم زندان بیرون شدند (ص ۲۱۱)
یوسف شکر و سپاس داری کرد (۱۴۰ر)	یوسف شکر کرد و سپاس داری کرد (ص ۲۱۴)
بسیار زاری کرد و بی طاقت بماند (۱۴۰ر)	بسیاری زاری کرد و بی طاقت بماند (ص ۲۱۴)
لشکر و حشم و وزرا و حجاب که چنین دیدند درماندند (۱۴۱ر)	لشکر و حشم و وزرا و حجاب که چنین دیدند درماندند (ص ۲۱۵)

متن نسخه	متن کتاب
و غله فراخ چنان که خلق از آن تنگی برهد (۱۴۲پ)	و غلَّهُ فراخ چنان که خلق از تنگی برهد (ص ۲۱۸)
و چو دانستید که او فرمان شما نمی برد (۱۴۳پ)	و چون دانستید که او فرمان شما نمی برد (ص ۲۱۹)
رسول گفت صلی الله علیه که هیچ مومن نیست الا که در وی نفسی است کافر الا آن من (۱۴۵پ)	رسول گفت - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ - که هیچ مؤمن نیست الا که در وی نفسی است الا آن من (ص ۲۲۲)
هر یکی با خرطومی چنانکه آن ددان بودند (۱۴۸ر)	هر یک با خرطومی چنانکه آن ددان بودند (ص ۲۲۶)
و برگها چون ارغوان و دانه ها چو مروارید (۱۴۸پ)	و برگها چون ارغوان و دانه ها چون مروارید (ص ۲۲۶)
و گرچه بظاهر مردم انرا دشوار آید (۱۴۹پ)	و گرچه مردمان را دشوار آید (ص ۲۲۸)
یوسف برخاست و دو رکعت نماز بکرد (۱۶۰ر)	یوسف برخاست و دو رکعت نماز بگزارد (ص ۲۴۲)
و محمد را علیه السلم کریم خواند (۱۶۶ر)	محمد را - عَلَيْهِ السَّلَامُ - «کریم» خواند (ص ۲۵۱)
هیچ کس را قدر و بها نداند (۱۶۷ر)	هیچ کس را قدر و بها نماند (ص ۲۵۲)
خاموش شوید و زیادت و نقصان مگوئید (۱۶۷پ)	خاموش شوید. زیادت و نقصان مگوئید (ص ۲۵۳)
روز قیامت حق تعالی امت مرا بقیامت آورد (۱۶۸پ)	روز قیامت حق تعالی امت را بقیامت آورد (ص ۲۵۵)
نسبتشان رفیع قوتشان منیع (۱۷۰پ)	نسبتشان رفیع و قوتشان منیع (ص ۲۵۷)
پنج روز است تا آمده اند (۱۷۱پ)	پنج روز است تا آمده اند (ص ۲۵۸)
قفلی زده و کلید خانه در دست محمد است (۱۷۴پ)	قفلی زده. کلید خانه در دست محمد است (ص ۲۶۲)
در حق کافر و مسلمان ملحد و موحد (۱۷۴پ)	در حق کافر و مسلمان و ملحد و موحد (ص ۲۶۳)
ایشان همه می گفتند و یوسف می شنید (۱۷۸ر)	ایشان همه گفتند و یوسف می شنید (ص ۲۶۷)
روز قیامت چو عاصی قاصی را در عرصات قیامت آورند (۱۸۱ر)	روز قیامت چو عاصی قاصی را در عَرَصَات آورند (ص ۲۷۲)
اکنون صفت پدرم گوی تا چگونه است (۱۸۳ر)	اکنون صفت پدر گوی تا چگونه است (ص ۲۷۴)
و گر با کسی سخن گوید ابتدا بنام تو کند (۱۸۳پ)	و گر با کسی سخن گوید ابتدا با نام تو کند (ص ۲۷۴)
و هم چنین اهل نفاق را بسیمای ایشان بازدانند (۱۸۴ر)	هم چنین اهل نفاق را بسیمای ایشان بازدانند (ص ۲۷۶)
آنکه از بهر شما بوی کیل کردیم (۱۸۵ر)	آنک از بهر شما بوی کیل کردیم (ص ۲۷۷)
دروغ می گویند. من این نکردم (۱۸۹پ)	دروغ می گویند. این من نکردم (ص ۲۸۳)
بخشای برین بنده که اندر همه عمر (۱۹۰ر)	بخشای تو بر بنده که اندر همه عمر (ص ۲۸۴، پانویس)
یعقوب یک یک را در کنار گرفت (۱۹۳ر)	یعقوب یک یک در کنار گرفت (ص ۲۸۸)

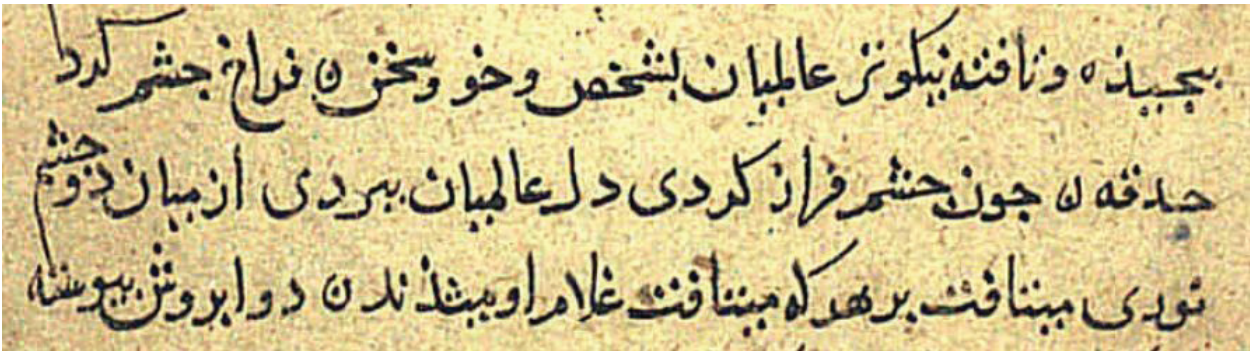
متن نسخه	متن کتاب
مگر سلیمان را و پیغمبر ما محمد علیهما السلام (پ۱۹۵)	مگر سلیمان را و پیغمبر ما، محمد - عَلَيْهِ السَّلَام - (ص ۲۹۲)
تا اکنون چرا نگفتی که من عم توام (پ۱۹۸)	تاکنون چرا نگفتی که من عم توأم (ص ۲۹۵)
ایشان بدیدند که عزیز سخت دل تنگ شد (پ۱۹۸)	ایشان بدیدند که عزیز سخت تنگ دل شد (ص ۲۹۵)
و در وی نگه کردند سر فروردند و خجل شدند (پ۱۹۹)	و در وی نگه کرد، سر فروردند و خجل شدند (ص ۲۹۷)
و یعقوب آن روز که یوسف را از پیش وی می بردند (۲۰۰)	یعقوب آن روز که یوسف را از پیش وی می بردند (ص ۲۹۷)
همه فرود آمدند و یعقوب را سجود و تحیت کردند (۲۰۳)	همه زود آمدند و یعقوب را سجود و تهیت کردند (ص ۳۰۱)
گفتند ما شفیعان یوسف ایم (۲۰۳)	گفت: ما شفیعان یوسف ایم (ص ۳۰۲)
پس جبرئیل یوسف را گفت علیهما السلام که دهان باز کن (۲۰۴)	پس جبرئیل یوسف را گفت - عَلَيْهِ السَّلَام - که دهان باز کن (ص ۳۰۳)
بر یکی منبر ابرهیم خلیل و بر یکی اسحق و بر یکی یعقوب علیهم الصلوة و السلم (۲۰۶)	بر یکی منبر ابرهیم خلیل و بر یکی اسحق، و بر یکی یعقوب - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام - (ص ۳۰۶)
چو ایشان را دید فرود آمد و سلام کرد (۲۰۶)	چو ایشان را دید فرود آمد. سلام کرد (ص ۳۰۶)
و بنزدیک ابرهیم و اسحق و یعقوب علیهم الصلوة و السلم بنهد (۲۰۷)	و بنزدیک ابرهیم و اسحق و یعقوب - عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَام - بنهد (ص ۳۰۷)
گفت مردی که نظر بزن مسلمانان نکند (۲۱۰)	گفت مردی که نظر بزن مسلمان نکند (ص ۴۶۵، ۴۶۶)
تکبر و عجب و نظر در زنان مسلمانان کردن فرمایم (۲۱۱)	تکبر و عجب و نظر در زنان مسلمان کردن فرمایم (ص ۴۶۷)
اما کودکان در زیر بغل ما باشند و با ایشان بازی کنم چنانکه خواهیم اما پیرزنان را فرمایم تا بهتان گویند و جادوی کنند و دروغ گویند و استخفاف بر نماز کنند (۲۱۱)	اما کودکان در زیر بغل ما! و دروغ گویند و استخفاف بر نماز کنند (ص ۴۶۷)
یا لعین امتان مرا بچه هلاک کنی؟ (۲۱۱)	یا لعین امتان من بچه هلاک کنی؟ (ص ۴۶۷)
پیغمبر صلی الله علیه و سلم گفت یا لعین چه چیز است که ترا کور گرداند لعین گفت یا رسول الله صدقه [ای] که امتان تو بدهند و دیگر کلمه تمجید (۲۱۲)	پیغمبر - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ - گفت: یا لعین! چه چیز است که ترا کور گرداند؟ لعین گفت: یا رسول الله! صدقه که ایشان تو [را] بدهند و دیگر کلمه توحید (ص ۴۶۹)

زده است. همچنین در تصویر ۲ کلمه «عالمیان» دیده می شود که در متن چایی به «آدمیان» بدل شده و در تصویر ۳ کلمه «کافر» که از متن چایی افتاده قابل مشاهده است.

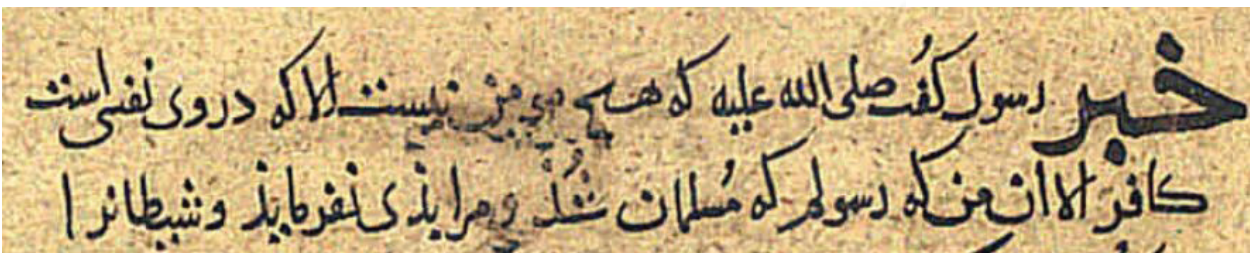
آن طور که در تصویر ۱ دیده می شود، کلمه «ذی» در متن خط خورده (۱۳) ولی نویدی آن را در متن حفظ کرده است (ص ۳۹) که این مسئله هم به وزن و هم به معنی بیت آسیب

تصویر ۱. بریده نسخه، مربوط به برگ ۱۳ر (صفحه ۳۹ خط ۲۱ در متن)

تصویر ۲. بریده نسخه، مربوط به برگ ۸۱پ (صفحه ۱۳۳ خط ۱۷ در متن)

تصویر ۳. بریده نسخه، مربوط به برگ ۱۴۵پ (صفحه ۲۲۲ خط ۸ در متن)

۲.۳. نادرستی در نقل نسخه‌بدها
 اساس ذکر کرده که در نسخه به صورت دیگری آمده است.
 مصحح در مواردی ضبط‌هایی را در پاورقی برای نسخه به نمونه‌هایی از این موارد توجه کنید:

جدول ۲. نمونه‌هایی از نادرستی در نقل نسخه‌بدها

متن نسخه	پانویس	متن کتاب
عصا من والديه فقد عصى الله ورسوله (ص ۵)	۴. اصل: عصا من والديه عصى الله ورسوله	خبر من عقی والدته فقد عصى الله ^۴ (ص ۲۹)
ابوجعفر و شبيه و كسائي همز خوانند (ص ۱۲)	۳. اصل: كسائي	ابوجعفر و شبيه و كسائي ^۳ [بی] همز خوانند (ص ۳۸)
العظيم الكسير (ص ۳۰)	۴. اصل: العظيم الكثير	ويا جابر العظيم الكسير ^۴ (ص ۶۳)
باسان (ص ۴۹)	۷. اصل: بانسان	و بوی بهشت بایشان ^۷ رسد (ص ۸۸)
این همه را تقدیر ما پدید می‌آید (ص ۱۳۵)	۲. اصل: از	این همه از ^۲ تقدیر ما پدید می‌آید (ص ۲۰۷)
هر که نماز نگذارد (ص ۱۳۶)	۲. اصل: نگذارد	و هر که نماز بگذارد ^۲ (ص ۲۰۹)
و بر وی گواهی دادید (ص ۱۴۳)	۳. اصل: گواهی	و بر وی گواهی ^۳ دادید (ص ۲۱۹)

متن کتاب	پانویس	متن نسخه
و بجای من نکویی ^۱ کنی (ص ۲۲۶)	۱. اصل: نکوی	و بجای من نکویی کنی (۱۴۸پ)
بدان خدایی ^۳ که بندگان را عزیز کند (ص ۲۴۰)	۳. اصل: خدای	بدان خدایی (۱۵۸ر)
و بر ضعیفی من ببخشایی ^۴ (ص ۲۴۰)	۴. اصل: ببخشائی	و بر ضعیفی من ببخشایی (۱۵۸ر)
و بوی ایمان آوردم و گویای ^۵ دهم (ص ۲۴۰)	۵. اصل: کوائی	و کوائی دهم (۱۵۸ر)
تا کی «یوسف» گویی ^۱ ? (ص ۲۴۸)	۱. اصل: کوی	تا کی یوسف کویی (۱۶۴ر)

۳.۳. ضبط یا حرکت‌گذاری کلمات عربی

مواردی در این تصحیح به چشم می‌خورد که مصحح در ضبط یا اعراب برخی کلمات عربی تسامح کرده و «نقش» کلمه را در حرکت‌گذاری نادیده گرفته است. به چندین نمونه از این موارد اشاره می‌کنیم:

- و دعا اینست: یا صانعِ كُلِّ مَصْنُوعٍ و یا جابرِ كُلِّ كَسِيرٍ و یا مونسِ كُلِّ وَّحِيدٍ و یا قَرِيبٍ غَيْرِ بَعِيدٍ [...] و یا شاهدِ غَيْرِ غَائِبٍ و یا غَالِبٍ غَيْرِ مَغْلُوبٍ و یا صَاحِبِ كُلِّ نَجْوَى... (ص ۶۳)

کلمه «غیر» در سه موضع مجرور آمده که نحواً نادرست است. «غیر» در هر سه مورد صفت است و باید در اعراب از موصوف خود پیروی کند. حتی اگر آن را «حال» هم در نظر بگیریم، باز اعراب آن نصب خواهد بود، نه جرّ.

- گفت: قالت: یا بُشْرَى هَذَا غَلامٌ... (ص ۸۹)

کلمه «قالت» در این جا نادرست است. این فعل هم در نسخه «قال» ضبط شده (همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد) و هم به فاعل مذکر (خداوند) برمی‌گردد و باید «قال» باشد.

- وَ لِيْلَ لِلظَّالِمِ غَدًا إِذَا كَانَ الْحَاكِمُ الْجَبَّارُ وَ النَّخْصُمُ الْمُخْتَارُ وَ السَّجْنُ النَّارُ. (ص ۱۰۱)

با توجه به این که کلمات «الجبار»، «المختار» و «النار» در نقش خبر «کان» آمده‌اند، باید منصوب باشند نه مرفوع. در نسخه نیز فقط «النخصم» با ضمّه آمده و بقیه کلمات حرکت‌گذاری نشده‌اند (گ ۵۸ر).

- زلیخا این می‌گفت و یوسف می‌گریست و می‌گفت: حَكَمَ اللهُ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ إِخْوَتِي. (ص ۱۵۰)

ضمیر «ک» در «بَيْنَكَ» نادرست است. مرجع این ضمیر زلیخاست و ضمیر باید «ک» باشد. جالب آن است که (همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد) این کلمه حتی در متن نسخه نیز نیست و مصحح آن را از جای دیگر وارد متن کرده است.

- فَوَاللهِ مَا أَخْلَصْتُ حَمْدِي وَ مَقْصَدِي / وَ عَزَمِي وَ سِرَّ الْقَلْبِ الْأَلْوَجِدِ (ص ۱۹۱)

کلمه «سیر» در این جا با واو عطف به «حمد»، «مقصد» و «عزم» پیش از خود (که تقدیراً منصوبند) مرتبط شده و باید «سیر» باشد (گ ۱۲۳پ).

- اللَّهُمَّ هَوَّنْ عَلَيَّ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ كَمَا هَوَّنْ عَلَيَّ الْمَصَائِبِ وَ الْهُمُومِ. (ص ۲۹۹)

«المصایب» مفعول فعل «هَوَّنْ» است و «الهموم» معطوف بدان و هر دو باید منصوب باشند، نه مرفوع (گ ۲۰۱پ).

۳.۴. رفتارهای دوگانه در تصحیح

مصحح گاه در دو مورد مشابه در دو موضع از نسخه، رفتارهای دوگانه نشان داده است. این امر به یکپارچگی تصحیح آسیب می‌زند و مخاطب را دچار سردرگمی می‌کند. برای روشن‌تر شدن سخن، نمونه‌هایی از این موارد را مرور می‌کنیم.

۳.۴.۱. کراسه‌شمارها

یکی از نمونه‌ها رفتار دوگانه در قبال کراسه‌شمارهاست.^۱ جدول زیر ذکر یا عدم‌ذکر هر کدام از کراسه‌شمارها در پاورقی متن را نشان می‌دهد. مصحح از بیست‌وشش کراسه‌شماری که در نسخه دیده می‌شود، هفده مورد را در پانویس‌ها ذکر کرده و از نه مورد چشم‌پوشیده است. این جدا برای آشنایی با کراسه و کراسه‌شمار نک. صفری آق‌قلعه، ۱۳۹۰: ۶۵، ۱۲۴.

از سایر سهوهای جزئی در مورد کراسه‌شمارهاست (مثلاً نمونه‌ای که مصحح در آن محلّ ششمین کراسه‌شمار نسخه را «بالای کراسه‌شمار «السادس» بالای برگ سمت راست قرار دارد (گ-۲۵)). چون صفحه سمت راست» ذکر کرده (ص ۵۵) که قاعدتاً سهو است، چون

جدول ۳. رفتار دوگانه مصحح در مورد کراسه‌شمارهای نسخه

عدد کراسه‌شمار	متن کراسه‌شمار	ذکر یا عدم ذکر	عدد کراسه‌شمار	متن کراسه‌شمار	ذکر یا عدم ذکر
۱	از نسخه افتاده است.				
۲					
۳	الثالث (ار)	ذکر نشده (ص ۲۱)	۱۵	الخامس وعشر (۹۷ر)	ذکر نشده (ص ۱۵۴)
۴	الرابع (۹ر)	ذکر شده (ص ۳۴)	۱۶	السادس عشر (۱۰۵ر)	ذکر نشده (ص ۱۶۴)
۵	الخامس (۱۹ر)	ذکر شده (ص ۴۴)	۱۷	السابع عشر (۱۱۳ر)	ذکر شده (ص ۱۷۵)
۶	السادس (۲۵ر)	ذکر شده (ص ۵۵)	۱۸	الثامن عشر (۱۲۱ر)	ذکر شده (ص ۱۸۷)
۷	السابع (۳۳ر)	ذکر شده (ص ۶۶)	۱۹	التاسع عشر (۱۲۹ر)	ذکر نشده (ص ۱۹۸)
۸	الثامن (۴۱ر)	ذکر شده (ص ۷۸)	۲۰	عشرین (۱۳۷ر)	ذکر نشده (ص ۲۰۹)
۹	التاسع (۴۹ر)	ذکر نشده (ص ۸۸)	۲۱	أحد عشرین (۱۴۵ر)	ذکر شده (ص ۲۲۱)
۱۰	العاشر (۵۷ر)	ذکر نشده (ص ۹۹)	۲۲	إثنی عشرین (۱۵۳ر)	ذکر نشده (ص ۲۳۲)
۱۱	الحادی عشر (۶۵ر)	ذکر شده (ص ۱۱۰)	۲۳	ثلاث وعشرین (۱۶۱ر)	ذکر شده (ص ۲۴۴)
۱۲	الثانی عشر (۷۳ر)	ذکر نشده (ص ۱۲۱)	۲۴	الرابع عشرین (۱۶۹ر)	ذکر شده (ص ۲۵۵)
۱۳	الثالث عشر (۸۱ر)	ذکر شده (ص ۱۳۲)	۲۵	الخامس عشرین (۱۷۷ر)	ذکر شده (ص ۲۶۶)
۱۴	الرابع عشر (۸۹ر)	ذکر شده (ص ۱۴۳)	۲۶	السادس عشرین (۱۸۵ر)	ذکر شده (ص ۲۷۷)
			۲۷	السابع عشرین (۱۹۳ر)	ذکر شده (ص ۲۸۸)
			۲۸	الثامن عشرین (۲۰۱ر)	ذکر شده (ص ۲۹۸)

۳.۴.۲. افزوده‌های کاتب یا مالک(ان) به متن
گاهی کاتب یا مالک نسخه کلمات یا عبارت‌هایی را با خطی ریزتر به متن اضافه کرده‌اند. مصحح برخی از این موارد را در پاورقی یادآور شده و از کنار برخی دیگر گذشته‌است (بعضی نمونه‌های ذکر شده: ص ۲۴، خ ۲؛ ص ۲۸، خ ۴؛ ص ۱۱۶، خ ۱؛ ص ۱۷۶، خ ۶ و خ ۱۰). جدول زیر برخی از نمونه‌هایی را نشان می‌دهد که در آن‌ها چیزی با خطی ریزتر به متن افزوده شده ولی مصحح توجهی به آن نشان نداده‌است.

جدول ۴. رفتار دوگانه مصحح در مورد افزوده‌های کاتب یا مالک(ان) به متن

متن کتاب	متن نسخه	افزوده
اگر قضیب ابرهیم بود (ص ۳۴)	اگر قضیب ابرهیم بود (۹ر)	پیرهن
اگر بر شیر بانگ زنیم (ص ۳۸)	اگر بر شیر بانگ زنیم (۱۲ر)	آواز
و پدر این اقبال که بر یوسف دارد بر شما کند (ص ۴۲)	و پدر این اقبال که بر یوسف دارد بر شما کند (۱۵ر)	نه
نسل وی گر باشد تا قیامت (ص ۵۵)	نسل وی کر باشد تا قیامت (۲۴پ)	ناخوانا (به ترکی)
پیراهن یوسف بخون آن بزغاله بیالودند (ص ۵۸)	پیراهن یوسف بخون آن بزغاله بیالودند (۲۷ر)	را
که وزر بهتان عظیم است (ص ۸۰)	که زور بهتان عظیم است ^۲ (۴۲پ)	شهادت یلان

۲. اختلاف نسخه در این‌جا ذکر شده و منظور ما ذکر نشدن عبارت افزوده است.

می‌نویسد. این موارد عموماً آیات، سرفصل‌ها، کلمات ابتدای «حکایت»‌ها و امثال آن هستند. مصحح در نقل این موارد روش یکسانی را دنبال نمی‌کند. گاهی با کلماتی مواجهیم که در نسخه پررنگ نوشته شده‌اند ولی مصحح آن‌ها را برجسته نکرده (مثلاً برگ‌های ۲۳، ۴۴، ۴۵، ۵۴، ۱۰۸، ۱۰۹ و موارد متعدّد دیگر) و گاهی برعکس، مصحح کلماتی را پررنگ کرده که در نسخه پررنگ نیستند (مثلاً «خبری دیگر» در صفحه ۷۰ و صفحه ۷۱ از این تصحیح، ۳۵ و ۳۶ از نسخه).

۴.۴.۳. دوگانگی در اشاره به تفاوت ضبط یا کتابت کلمات
وقتی مصحح اختلافی را در پاورقی ذکر می‌کند یا ضبطی را در متن می‌آورد، قاعدتاً باید آن اختلاف یا ضبط را در موارد دیگر نیز در پاورقی یا متن ذکر کند و از کنار آن نگذرد؛ اما در این تصحیح نمونه‌های پرشماری را از رفتار دوگانه در قبال برخی حروف و لغات می‌بینیم. در جدول زیر به چند نمونه اشاره می‌کنیم.

جدول ۵. برخی نمونه‌های دوگانگی در اشاره به تفاوت ضبط یا کتابت برخی کلمات

اختلاف مورد نظر	ضبط یکسان با نسخه در متن یا پاورقی	ضبط متفاوت از نسخه در متن یا پاورقی
ال در کلمات عربی	الهوی (گ ۲؛ قس. ص ۲۴)	المعنی (گ ۳)؛ معنی (ص ۲۶)
	الصالحین (گ ۱۴؛ قس. ص ۴۲)	الوالدین (گ ۵)؛ والدین (ص ۲۸)
سوم، سیم، سیوم، سیوم ^۳	سیم (۴۴؛ قس. ص ۸۳)	سیم (۱۲۲، ۱۵۴، ۱۶۷)؛ سیم (ص ۱۸۹، ۲۳۵، ۲۵۳)
		سیوم (۴۷، ۴۸، ۶۶، ۱۱۴، ۱۶۰)؛ سیوم (ص ۸۷، ۸۸، ۱۱۲، ۱۷۷، ۲۴۳)
«ة» و «ت»	رایحت (۵؛ قس. ۲۸، پانویس) سکراة (۳۸؛ قس. ۷۵، پانویس) کفة (۵۸؛ قس. ۱۰۱، پانویس)	علامت (۳)؛ علامة (ص ۲۶) مصیبت (۳۸)؛ مصیبة (ص ۷۵) سیارت (۴۵)؛ سیارة (ص ۸۴) معرفة (۱۱۰)؛ معرفت (ص ۱۷۲)

صورت «بی» همزه‌دار و نقطه‌دار توأمان برای مخاطب در ارجاع و نقل قول دشوار بود، مطابق رسم الخط امروزی به «بی» تغییر داده شد. (نویسی، ۱۳۹۹: صدوسی و یک)

۳. مصحح در مقدمه ادعا کرده است که «سوم همواره به صورت «سیم» آمده است» (نویسی، ۱۳۹۹: هفتاد و هفت) ولی چنانچه در این جدول نقل شد، ضبط‌های دیگری نیز از این کلمه در متن دیده می‌شود.

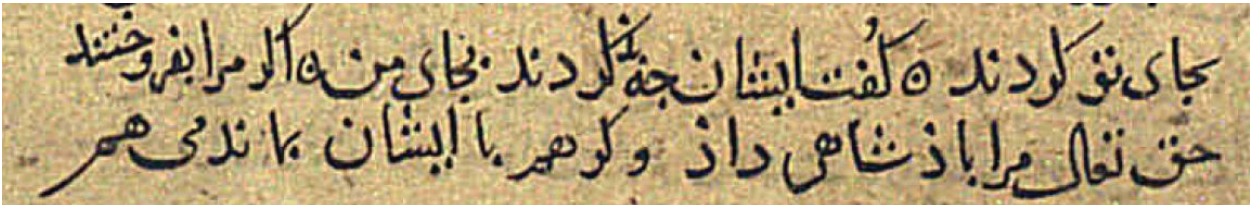
متن نسخه در ۳۷ پ و ۳۸ ر این گونه است: «رسول گفت صلی الله علیه و سلم مر زید ثابت را یا زید دشمنی تر دشمنی تر آنست که میان دو پهلو تو است». شخصی بعدها با قلم ریزتر بالای «دشمنی تر دشمنی تر» افزوده است: «دشمن ترین دشمن تو» و مصحح هیچ سخنی از این اصلاح به میان نیاورده است (ص ۷۴).
جایی دیگر، مصحح در پاورقی ۲ از صفحه ۲۶۶ می‌نویسد: «بالای کلمه به قلم ریزتر "بد" اضافه شده است»؛ اما این کلمه به خطی ریزتر اضافه نشده و اصلاح کاتب است. همان گونه که مصحح خود در صفحه ۳۰ متن مشابهی را که کاتب به متن افزوده در متن وارد کرده و از ذکر آن نیز چشم پوشیده است. تصویر هر دو موضع را این جا می‌آوریم (نک. تصاویر ۴ و ۵).

۳.۴.۳. کلمات پررنگ (bold) در متن

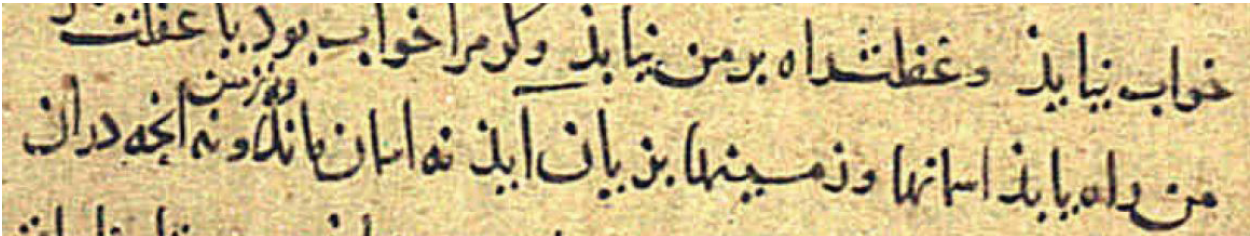
کاتب نسخه، بنا به عللی، برخی کلمات و جملات را پررنگ‌تر

مصحح در مواردی حتی از روش تصحیح خود نیز عدول کرده و همین باعث دوگانگی در روش تصحیح او شده است. مثلاً در چگونگی روش تصحیح او چنین می‌خوانیم:

اندک مواردی مانند «ئی» که گاه بدون همزه و گاه با همزه و گاه با همزه و نقطه زیر «ی» توأمان آمده بود و از سوی موجب سردرگمی خواننده می‌شد و از سوی دیگر، نقل قول

تصویر ۴. بریده نسخه، مربوط به برگ ۱۷۶ پ (صفحه ۲۶۶ خط ۶ در متن)

تصویر ۵. بریده نسخه، مربوط به برگ ۷۹ پ (صفحه ۱۳۰ خط ۲۳ در متن)

فروش بهره چه دارم؟ گفت: فروختم. (ص ۱۲۰-۱۲۱)
با توجه به این که ضبط «فروش» در نسخه آمده (ص ۷۲ پ) و جمله پرسشی نیست، علامت سؤال در پایان جمله «اکنون بمن فروش بهره چه دارم» وجهی ندارد و به جای آن باید نقطه بیاید.

- بالای صفحه سمت چپ: «السابع عشرين» (ص ۱۷۵، پانویس) اشاره مصحح به کراسه شماره هفدهم است که هم بنا بر عدد شماری عربی و هم بنا بر نسخه (۱۱۳)، باید «السابع عشر» باشد.

- بالای کلمه به خطی ریزتر «را» اضافه شده است. (همانجا) علامت «» برعکس آمده است.

- و آن چهار پایان بروی عرضه همی کردند و می دید. (ص ۱۷۹) «همی کردند» باید با نیم فاصله بیاید.

- آیه ۵۱ سوره یوسف در پانویس به اشتباه آیه ۵۰ گفته شده است (ص ۲۱۹).

- آیه ۳۰ سوره فصلت در پانویس به اشتباه آیه ۳ گفته شده است (ص ۲۲۹).

- گفت: چه پوشی؟ گفت: آنچه [تو] پوشانی. گفت: چه کار کنی؟ گفت: آنچه تو فرمایی؟ (ص ۹۲)؛ افراطیم بیامد و برابر

ولی همین اختلاف نسخه در مواردی ذکر شده (ص ۶۸) و در مواردی مورد غفلت قرار گرفته است (ص ۲۳، ۲۴، ۲۵). مصحح حتی در موردی، در یک صفحه و در مواجهه با دو کلمه کاملاً یکسان (تویی)، ضبط یکی را در پاورقی ذکر می کند و دیگری را خیر (ص ۱۶۰). وی در نمونه دیگری، در یک صفحه، دو کلمه کاملاً یکسان (کی) را به دو صورت (کی، که) می آورد و اشاره ای به این تغییر نمی کند (ص ۷۲).

۵.۳. غلطهای تایپی

این تصحیح از اشتباهات تایپی برکنار نمانده است، اشتباهاتی که شاید یک بار مرور متن می توانست از بیش تر آن ها جلوگیری کند. به چند نمونه از این اشتباهات اشاره می کنیم.
- یکی از رباعی های فارسی متن (ص ۶۲-۶۱) در نمایه اشعار فارسی نیامده است. این را با خوش بینی ایراد تایپی و ناشی از سهو در فرآیند آماده سازی نمایه فرض می کنیم.

- «و اگر دنیا همی خواهی بده دین و ببر دنیا» (ص ۹۵، پانویس). نیم فاصله «خواهی بده» نادرست است.

- گفتم: چون چنین است چرا این غلام می فروشی؟ گفت: از غیرت، که وقت مناجات باشد، من با حق مناجات می کنم و حق با او مناجات می کند و من نمی توانم دید که منزلت او بلندتر از منزلت من باشد. گفت: اکنون بمن

که کار یک مصحح در بخش‌های متفاوت این چنین فراز و فرود داشته باشد. به هر روی، کار مصحح از جنبه‌هایی چون شناساندن احسن القصص، مقدمه مفصل و معرفی نسخه‌ها قابل ستایش است، اما کاستی‌ها و ناهماهنگی‌هایی در این تصحیح به چشم می‌خورد که باید در چاپ مجدد مورد بازبینی و اصلاح قرار گیرد. شاید باطمینان بیشتر و درنگ کافی‌تر در آماده‌سازی تصحیح‌های بعدی، بسیاری از اشکالات یادشده در کار مصحح برطرف شود.

ابن‌یامین بنشست. ابن‌یامین در آن صورت یوسف می‌نگرست و در افرائیم می‌نگرست. هیچ فرق نمی‌توانست کردن میان ایشان؟ (ص ۲۷۳)

علامت سؤال در این دو مورد نادرست است و باید با نقطه جابه‌جا شود.

- اگر برخیزد «یوسف» گوید و گر بنشید «یوسف» گوید. (ص ۲۷۴)

«بنشید» نادرست است و باید «بنشیند» باشد.

- چون جهاز برادران بساخت، صاع خویش را در بار ابن‌زیامین نهاد. (ص ۲۷۶)

در این نمونه نیز «ژ» سهو تایپی است.

سخن پایانی

معرفی نسخه‌های کهن و تصحیح آن‌ها اهمیت غیرقابل‌انکاری برای مصون نگاه داشتن آن‌ها از غبار فراموشی دارد و فواید زبانی و سبکی ارزنده‌ای نیز به پژوهشگران حوزه‌های گوناگون علوم مختلف می‌رساند؛ ولی تصحیح نباید سرسری و ساده انگاشته شود.

نگارنده پیش‌تر با همکاری پژوهشگری دیگر به نقد تصحیح پیشین مصحح احسن القصص پرداخته بود (نک. موسوی هفتادار - رسولی مهربانی، ۱۴۰۱). او در تصحیح احسن القصص از برخی لغزش‌های تصحیح عجایب الدنیا فاصله گرفته است، ولی همچنان برخی اشتباهات در روند تصحیح به چشم می‌خورد. وی طبق اشاره خود در پیش‌گفتار (نویدی، ۱۳۹۹: نوزده) فایل رنگی دستنویس چلبی عبدالله را در اختیار داشته و با توجه به همین نکته و کیفیت تصویر رنگی این دستنویس در مقایسه با میکروفیلم سیاه‌وسفید کتابخانه مرکزی، انتظار می‌رفت که از بدخوانی، ناهماهنگی و رفتار سلیقه‌ای در تصحیح و ارائه نسخه‌بدل‌ها به دور ماند. این مسئله، مخصوصاً در مورد کتابی که به‌عنوان کتاب سال برگزیده می‌شود، نقطه ضعفی (هم در فرآیند داوری انتخاب کتاب سال و هم برای خود آن کتاب) است.

تفاوت دقت در بخش‌های مختلف این تصحیح و مخصوصاً رفتارهای دوگانه و اشتباهات غیرفنی در برخی موارد گاه موجب تعجب است و قدری دور از انتظار است

منابع

- دانش‌پژوه، محمدتقی (۱۳۴۸). فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. ج ۱. چ ۱. تهران: دانشگاه تهران.
- صفری آق‌قلعه، علی (۱۳۹۰). نسخه‌شناخت (پژوهشنامه نسخه‌شناسی نسخ خطی فارسی). تهران: میراث مکتوب.
- ضیایی حبیب‌آبادی، فرزاد (۱۴۰۰). «نگاهی به تصحیح احسن‌القصص». آینه پژوهش، سال سی‌ودوم، شماره پنجم (آذر و دی): ۲۶۹-۲۸۴.
- موسوی هفتادار، سیدرضا و رادمان رسولی مهربانی (۱۴۰۱). «ملاحظات در متن تصحیح‌شده عجایب الدنیا». گزارش میراث، دوره سوم، سال پنجم، شماره یکم و دوم (۹۰-۹۱)، بهار و تابستان ۱۳۹۹ (انتشار: بهار ۱۴۰۱): ۱۲۴-۱۴۵.
- نویدی، علی (۱۳۹۹). احسن‌القصص (قصة حضرت یوسف (ع)). تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری انتشارات سخن.

Gozaresh-e Miras

101

Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology
Third Series, vol. 7, no. 4, Winter 2022
[Pub. Winter 2024]

Proprietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

General Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.com

E-mail: gozaresh@mirasmaktoob.ir

Table of Contents

Editorial

Jalal Matini and His Contributions to the Persian Written Heritage 3-4

Articles

Takhbīr al-Kalām: A Newly Found Work by Sayf al-Dīn Isfarangī on the Reasons for Revelation of Some of the Quran's Surahs and Verses / Behrouz IMANI 5-9

A Remnant of the Seljuq Period in Aleppo / Ahmad KHAMEYAR 10-12

A Few Mongolian Words and Expressions in *Al-Wasā'il Ilā al-Rasā'il* / Ali SAFARI AQ-QALEH 13-19

By the Might of the Royal Arm: on the Georgian Name of Allāhwerdī Khān / MohamadSadegh MIRZAABOLQASEMI 20-22

In Defense and Devotion: Affective Practices in Early Modern Turco-Persian Manuscript Paintings / Christiane GRUBER; Translated by Nastaran NEJATI 23-50

Three Etymological Notes / Hassan REZAI BAGHBIDI; Translated by Milad BIGDELOO 51-54

Some Evidence for the Accuracy of Bundari's Translation of *Māda Sihr* to *Nāqatu Binti Thalāthīn* / Hossein SHAHRABI 55-63

On the Monostichs and Quatrains of Hussayn 'alī Mīrzā Farmānfarmā / AliReza KHAZAI 64-69

An Introduction to the Challenges of Cataloging Persian Manuscripts in Poland: An Overview of the Manuscripts of *Bahār-i Dānish* and *Ṭuṭī Nāma* in Warsaw and Wrocław / Stanislaw Adam JAŚKOWSKI 70-80

Newly Discovered Poems of Khālis-i Astarābādī / Seyyed Hadi MIRAGHAI 81-87

Reviews and Critiques

A Contemplation on the Edition of *Ahsan al-Qiṣaṣ*: Collating the Edited Text with the Base Manuscript (Preserved in the Library of Celebi Abdullah in Turkey) / Seyyed Reza MOUSAVI HAFTADOR 88-99

A Review of the Textual Variations Between the Edited Text of *Zarrin Qabā Nāma* and a Newly Discovered Manuscript / Sadegh ARSHI 100-113

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (15) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 114-117

Iran in Ottoman Texts and Sources (28)

Life and Works of Freyduṅ Beyk / Nasrollah SALEHI 118-122